

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR
NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

KAFEDRA: “DİO-NUN İNZİBATI FƏALİYYƏTİ”.

FƏNN: “KRİMİNOLOGİYA ”

FAKÜLTƏ : ƏYANI

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 6 “Cinayətkarlığın profilaktikası”.

Tərtib etdi: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti”
kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Vüqar Mansurov

B A K I 2 0 2 0

MÖVZU № 6. “CINAYƏTKARLIĞIN PROFİLAKTİKASI”.

PLAN:

GİRİŞ:

1. Cinayətkarlığın profilaktikasının əhəmiyyəti, məqsəd və vəzifələri. Ümumsosial profilaktika.
2. Cinayətkarlığın xüsusi kriminoloji profilaktikası.
3. Cinayətkarlığın fərdi profilaktikası.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 avqust 1994-cü il tarixli “Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi haqqında” Fərmanı.
3. Azərbaycan Respublikası DİN-in 22.01.2020-ci il tarixli KQ-1 nömrəli Kollegiya qərarı: “2019-cu ildə cinayətkarlığa qarşı mübarizə və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə respublika daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin nəticələri və qarşıda duran vəzifələr haqqında”
4. N.Əliyev, V.Mansurov.Kriminologiya. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016.
5. N.Əliyev, V.Mansurov.Kriminologiya. Dərs vəsaiti (Sual və cavablarda). Bakı, 2015.
6. N.Əliyev, V.Mansurov.Kriminologiya. Dərs vəsaiti (Sxemlərdə). Bakı, 2017.
7. Səməndərov F.Y. Kriminologiya. Dərs vəsaiti, Bakı, 2012.
8. Ə.Piriyeu. Kriminologiya. Dərslik. Bakı,1999.
9. Azərbaycan Respublikası DİN-in 23 iyul 2007-ci il tarixli 388 №-li əmri: «Daxili işlər orqanlarında profilaktik işin təşkili haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə».
10. Azərbaycan Respublikası DİN-in 25 iyun 2009-cu il 357 №-li əmr: «Hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şura haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə».
11. *M.Kazımov, Y.Abdullayev.* “Cinayətkarlığın coğrafiyası”. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat məhkəmə Ekspertizası, Kriminalistika və Kriminologiya Problemləri İnstitutu. Bakı, 1996.
12. *A.Алексеев.* Криминология и профилактика преступлений. Москва, 1989.

GİRİŞ

Ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətimizin ali məqsədi kimi bəyan edilmişdir. Azərbaycan dövləti siyasi-hüquqi potensialından tam istifadə etməklə bu məqsədə nail olmaq və müvafiq hüquqi mexanizmlər yaratmaq üçün tədbirlər görür.

Ölkənin perspektiv inkişafını təmin etmək üçün qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də cinayətkarlığa və cinayətkarlığı doğuran sosial neqativ təzahürlərə qarşı mübarizə konsepsiyasının hazırlanmasıdır. Belə bir konsepsiyanın hazırlanması özündə cinayətkarlıq və cinayətkarlıqla bağlı neqativ-sosial təzahürlərə qarşı mübarizə tədbirlərinin hazırlanmasını əhatə edir. Bu növ mübarizə tədbirlərinin mühüm hissəsini cinayətkarlığa qarşı tətbiq olunan profilaktik tədbirlər təşkil edir.

Bir çox kriminoloji tədqiqatlar sübut edir ki, cinayətkarlığa təsir etmənin effektiv metodları aşağıdakılardır:

- tərbiyə;
- insanların ehtiyacının ödənilməsi;
- sosial nəzarət;
- cəmiyyət üçün ictimai təhlükəli olan şəxslərin cəmiyyətdən təcrid olunması;
- ictimai münasibətlərin cinayətkar qəsdlərdən qorunması.

Dünya təcrübəsində xarakterinə görə cinayətkarlığa təsir etmənin aşağıdakı tipləri müəyyən edilmişdir:¹

- mədəni-mənəvi;
- teokratik və ya dini;
- ideokratik;
- polis.

¹ S.İnşakov. "Криминология". Dərs vəsaiti. Moskva, 2002.

Beləliklə, cinayətkarlığın profilaktikası ilə bağlı tədqiq edəcəyimiz mövzu bu günümüz üçün aktualdır və məqsədi cinayətkarlığa qarşı effektiv mübarizənin təşkil edilməsidir.

SUAL 1. Cinayətkarlığın profilaktikasının əhəmiyyəti, məqsəd və vəzifələri. Ümumsosial profilaktika.

Cinayətkarlığın xəbərdar edilməsi insanların, cəmiyyətin və dövlətin cinayətkar qəsdlərdən mühafizəsini təşkil etmək məqsədi daşıyır. Cinayətlərin profilaktikasında müsbət nəticələri yalnız kompleks yanaşma zamanı əldə etmək olar (iqtisadi, sosial-mədəni, tərbiyəvi, hüquqi və s. tədbirlərin tətbiqi).

Cinayətkarlığın profilaktikasına dair fikirlərin yaranması tarixi demək olar ki, çox qədimdir. Hələ e.ə. IV əsrdə yaşamış qədim yunan mütəfəkkiri Platon hesab edirdi ki, cəmiyyətin insanları cinayətlərdən çəkindirə biləcək qanunlara ehtiyacı vardır. Aristotel isə cəmiyyətin sağlam inkişafına mane olan hallara qarşı mübarizənin mühümlüyünü vurğulayırdı.

Cinayətkarlığın profilaktikasına dair fikirləri XVIII əsrdə Monteskye “Qanunların ruhu haqqında” traktatında, Çezare Bekkariya “Cinayətlər və cəzalar haqda” adlı kitabında daha da inkişaf etdirdilər.

Kriminoloji ədəbiyyatlarda **cinayətkarlığın xəbərdar olunması, cinayətkarlığın profilaktikası, cinayətkarlıqla mübarizə, cinayətkarlığa nəzarət kimi** terminlərə rast gəlinir.

Cinayətkarlığın xəbərdar olunması – vətəndaşları cinayət törətməkdən çəkindirmək üçün dövlət və ictimai orqanların həyata keçirdiyi fəaliyyətdir.

Profilaktika tibbi termin olub nəyinsə müdafiə olunması deməkdir. Kriminologiyada profilaktikanın aşağıdakı istiqamətləri göstərilir:

1. cinayətkarlığın qurbanı ola biləcək şəxslərin müdafiəsi ilə (viktimoloji profilaktika) bağlı profilaktik fəaliyyət;
2. cəmiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin kriminallaşmasının (kriminal fəaliyyətə, kriminal biznesə cəlb olunması) qarşısının alınması ilə bağlı profilaktik fəaliyyət.

Cinayətkarlığa qarşı mübarizə cinayətkarlığın kəskin formada inkar edilməsidir. Adətən cinayətkarlığa qarşı mübarizə dedikdə cinayətkarların axtarışı, tutulması, məsuliyyətə cəlb olunması və s. başa düşülür.

Cinayətkarlığa nəzarət isə onun insanlar üçün dözülcək sayılan müəyyən həddə saxlanılmasıdır.

Müasir dövrümüzdə cinayətkarlığa qarşı təsir strategiyasının vacib komponentlərindən biri cinayətkarlığın profilaktikası sayılır. Tədqiq etdiyimiz mövzunun əsas məqsədi də cinayətkarlığın profilaktikası ilə bağlı müxtəlif kriminoloji aspektlərə toxunmaq, onların elmi izahını verməkdir.

Cinayətkarlığın profilaktikasının cinayətkarlığa effektiv təsir üsulu kimi özünün məqsədi, vəzifələri və funksiyaları vardır. O, konkret fəaliyyət növüdür və müəyyən ölçü və hədlərdə həyata keçirilir. Cinayətkarlığın profilaktikası özünün geniş imkanları ilə deyil ictimai münasibətlərin əhatə dairəsi ilə təyin edilən ölçüləri ilə seçilir.

Cinayətkarlığın profilaktikasının əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- cinayətlərin bilavasitə törədilməsinin səbəb və şəraiti ilə əlaqədə olan neqativ sosial faktorların təsir dairəsinin məhdudlaşdırılması;
- cinayətlərin səbəblərinə və həmçinin bu səbəblərin yaranma şəraitinə təsir göstərilməsi;
- şəxsiyyətin cəmiyyətə zidd mövqeyini, cinayətkar davranışını formalaşdıran sosial əhatəsinin neqativ elementlərinə təsir edilməsi;
- ictimai maraqlara zidd həyat tərzinin təsiri nəticəsində ilk dəfə və ya təkrar cinayət törədə biləcək şəxslərə təsir göstərilməsi.

Cinayətkarlığın profilaktikasının vəzifələri qeyd etdiyimiz məqsədlərə nail olmaq üçün profilaktik fəaliyyətin istiqamətlərini müəyyən edir və onların həyata keçirilməsi üçün real şərait yaradır. Cinayətkarlığın profilaktikasının vəzifələrinin daha dəqiq müəyyən edilməsi ümumiyyətlə profilaktik tədbirlərin effektiv təsirinə real zəmin yaradır. Kriminoloji ədəbiyyatlarda cinayətkarlığın profilaktikasının aşağıdakı ümumi vəzifələri qeyd olunur:

- cinayətlərin törədilməsinə səbəb ola biləcək halların, proseslərin, faktorların, şəraitlərin, vəziyyətlərin sistemətik olaraq aşkar edilməsi və təhlili;

- cinayətkar niyyətin həyata keçirilməsinə və həmçinin cinayətkar şəxsiyyətin formalaşmasına səbəb ola biləcək sosial ziddiyyətlərin, konfliktlərin aşkar edilməsi və öyrənilməsi;

- cinayətləri törədə biləcək şəxslərin müntəzəm olaraq aşkar edilməsi, öyrənilməsi və onlara aktiv profilaktik təsirin göstərilməsi;

- cinayətkar davranışa səbəb olan halların qarşısının alınması, neytrallaşdırılması və ya ləğv edilməsi.

Cinayətkarlığın profilaktikası şəxslərin hüquq və azadlıqlarının, cəmiyyətdə mövcud olan birgəyaşayış qaydalarının mühafizəsinə xidmət edir. Bu sahədə cinayətkarlığın profilaktikasının məqsəd və vəzifələri ilə birlikdə onun müəyyən funksiyaları da vardır:

1. Nizamasalma funksiyası.

Nizamasalma funksiyasının məqsədi şəxslərin davranışlarının hüquq normalarında və digər normativ aktlarda əks olunmuş sosial tələblərə uyğun olmasını təmin etməkdir. Ayrı-ayrı fərdlərin davranışlarını müəyyən çərçivəyə salarkən cinayətlərin profilaktikası nəinki onların davranışlarına, həmçinin mənəvi durumuna və digər şəxsi keyfiyyətlərinə də təsir edir.

2. Mühafizəetmə funksiyası.

Mühafizəetmə funksiyası cəmiyyətin və dövlətin ictimai maraqlarının və sosial dəyərlərinin cinayətkar və digər qəsdlərdən qorunmasına xidmət edir.

3. Tərbiyəetmə funksiyası.

Ümumiyyətlə, həyata keçiriləcək tədbirlərin əksəriyyəti şəxsin cinayət törətməməsi üçün tərbiyə olunmasına yönəldilir. Bu funksiyanın köməyi ilə şəxsdə cəmiyyət qarşısında vətəndaşlıq borcunun yerinə yetirilməsi, öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət hissləri aşılır. Tərbiyəetmə funksiyasının əsas məqsədlərindən biri məqsədyönlü hüquqi və sağlam mənəvi düşüncə tərzinin formalaşdırılmasıdır.

4. İdeoloji funksiya.

İdeoloji funksiyanın məqsədi profilaktik tədbirlərin ümumi ideoloji istiqamətinin, onların məzmununun ideoloji əsasının müəyyən edilməsi və bununla da xəbərdar etmə tədbirlərinin metodlarının, üsullarının, həyata keçirilməsi yollarının düzgün seçilməsinin təmin edilməsidir.

5. Proqnostik funksiya.

Proqnostik funksiyanın köməyi ilə cinayətlərin profilaktikasının təcrübi və nəzəri istiqamətlərinin zəruri informasiya ilə təmin edilməsi, profilaktik xarakterli planların hazırlanması, profilaktik fəaliyyətin perspektivliyi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi həyata keçirilir.

Cinayətkarlığın profilaktikası müəyyən bir sistemi təşkil edir. Bu sistemin tərkibinə profilaktikanın obyektləri, onun əsas səviyyə və formaları, profilaktik tədbirlər, profilaktikanın subyektləri daxildir.

Cinayətkarlığın profilaktikasının obyektlərinə aiddirlər:

- cinayətkarlığın vəziyyətini və dinamikasını şərtləndirən iqtisadi, sosial, siyasi, psixoloji xarakterli proseslər, hallar və digər faktorlar;
- insanların fəaliyyəti;
- cinayətkarın şəxsiyyəti.

Cinayətkarlığın profilaktikası **ümumsosial, xüsusi kriminoloji və fərdi səviyyədə** aparılır. Cinayətkarlığın profilaktikasının səviyyəsindən irəli gələrək profilaktikanın üç növü göstərilir:

- 1. ümumsosial profilaktika;**
- 2. xüsusi-kriminoloji profilaktika;**
- 3. fərdi profilaktika.**

Profilaktik tədbirlərin aşağıdakı qaydada təsnifatını vermək olar:

- siyasi tədbirlər;
- iqtisadi tədbirlər;
- sosial tədbirlər;
- təşkilati-idarəetmə tədbirləri;
- mədəni-tərbiyəvi tədbirlər;
- hüquqi və s. tədbirlər.

Ümumsosial profilaktika.

Ümumsosial profilaktikanın subyektləri qismində adətən dövlət idarəetmə orqanları, ictimai təşkilatlar çıxış edirlər. Ümumsosial profilaktikanın həyata keçirilməsi zamanı qeyd etdiyimiz subyektlərin fəaliyyəti siyasi, iqtisadi, sosial, mənəvi-psixoloji, təşkilati idarəetmə və ictimai münasibətlərin digər sahələrində yaranan ziddiyyətlərə yönəlir. Ümumsosial profilaktika bilavasitə cinayətkarlığa təsir göstərmir və cinayətkarlığın xəbərdar olunması funksiyasını əsas funksiya kimi həyata keçirməyən subyektlər tərəfindən tətbiq edilir.

Kriminoloji ədəbiyyatlarda sosial profilaktika anlayışı da tez-tez elmi mübadilə obyektinə çevrilir.

Sosial profilaktikanın aşağıdakı növləri vardır:

- qeyri-əxlaqi hərəkətlərin profilaktikası;
- hüquq pozuntuların profilaktikası.

Birinci halda sosial mexanizm sahəsində baş verə biləcək pozuntuların qarşısının alınmasında məqsədyönlü fəaliyyət başa düşülür. Bu fəaliyyət əsasən neqativ sosial vərdişlərə, ənənələrə, ictimai münasibətlərin perspektiv inkişafına zidd olan düşüncə tərzinə və s. bu kimi faktorlara qarşı yönəldilmişdir.

İkinci halda insan və vətəndaşların, onların qanuni mənafələrinin cinayətkar qəsdlərdən mühafizə olunması sahəsində hüquqi profilaktiki tədbirlər başa düşülür.

Ümumi profilaktikanın sosial ünvanı Respublikamızın bütün əhalisi, ayrı-ayrı rayonları, əmək kollektivləri və s. ola bilər. Lakin bu o demək deyildir ki, cəmiyyət hər bir vətəndaşını, hüquq pozmaya yol vermiş şəxs qismində görür. Sadəcə olaraq ümumi profilaktika norma, əmr və hərəkət tədbirlərinin köməyi ilə kriminogen faktorlara qarşı mübarizəni təşkil edir.

Norma dedikdə elə bir qanunvericilik aktı başa düşülür ki, orada profilaktiki fəaliyyətin həyata keçirilməsinin məqsədi və vəzifələri öz əksini tapmış olsun.

Əmr konkret idarəetmə aktıdır ki, o da öz növbəsində profilaktika subyektlərindən konkret tədbirərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Nəhayət hərəkət xarakterli tədbirlər dedikdə norma və əmrlərin həyata keçirilməsi ilə kriminogen faktorların və şəraitlərin aradan qaldırılması fəaliyyəti başa düşülür.

1 SUAL ÜZRƏ NƏTİCƏ

Müasir dövrümüzdə cinayətkarlığa qarşı təsir strategiyasının vacib komponentlərindən biri də cinayətkarlığın profilaktikasıdır. Cinayətkarlığın profilaktikasının əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- cinayətlərin bilavasitə törədilməsinin səbəb və şəraiti ilə əlaqədə olan neqativ sosial faktorların təsir dairəsinin məhdudlaşdırılması;
- şəxsiyyətin cəmiyyətə zidd mövqeyini, cinayətkar davranışını formalaşdıran sosial əhatəsinin neqativ elementlərinə təsir edilməsi;
- ictimai maraqlara zidd həyat tərzinin təsiri nəticəsində ilk dəfə və ya təkrar cinayət törədə biləcək şəxslərə təsir göstərilməsi.

SUAL 2. Cinayətlərin xüsusi kriminoloji profilaktikası.

Cinayətlərin xüsusi kriminoloji profilaktikası konkret kriminogen faktorların ləğv edilməsi, ilk dəfə, təkrar cinayət törətmiş və ya cinayət törədə biləcək şəxslərin kriminallaşmasına qarşı yönəldilmiş tədbirlər sistemidir.

Xüsusi kriminoloji profilaktikanın subyektlərinin aşağıdakı qaydada təsnifatı verilir:

a) hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən dövlət orqanları (DİN, prokurorluq, məhkəmələr və s.);

b) hüquq-mühafizə funksiyasını həyata keçirən xüsusişəkil edilmiş qurumlar (yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar və s.);

c) hüquq mühafizə vəzifələrini həyata keçirən ictimai strukturlar .

Xüsusi kriminoloji profilaktik tədbirlər sistemli quruluşa malikdir onları aşağıdakı əlamətlərinə görə təsnifatlandırmaq olar:

1. Miqyasına görə:

- ölkənin bütün ərazisində;
- regionlarda (ayrı-ayrı sahələrdə);
- müəyyən obyekt miqyasında;
- qrup şəxslərə qarşı tətbiq edilən profilaktik tədbirlər;
- konkret şəxslərə qarşı münasibətdə həyata keçirilən profilaktik tədbirlər.

2. Realizə anına görə:

a) ilkin profilaktika:

- şəxsin cəmiyyətəzidd yönəlişdə istiqamətlənməsinə təkan verə biləcək halların aşkar edilməsi və ləğvi (ailə-məişət şəraitində çətinlik, işsizlik və s.);

b) bilavasitə xəbərdarlıq:

- şəxsi cinayət törətməkdən çəkindirə biləcək tədbirlər;

c) residiv cinayətkarlığın profilaktikası:

- regionda, kollektivdə, mikromühitdə yarana biləcək kriminogen halların, şəraitlərin xəbərdar edilməsi;

- kriminogen halların və şəraitlərin ləğv edilməsi;

- ilkin anda ləğv edilməsi mümkün olmayan kriminogen halların və şəraitlərin təsirinin neytrallaşdırılması və ya maksimum zəiflədilməsi.

3. Şəxsiyyətə təsirin intensivliyinə görə:

- ümumi təşkilati və tərbiyəvi iş çərçivəsində;

- ümumi tərbiyəvi iş çərçivəsində xüsusi qrup şəxslərə qarşı tətbiq edilən profilaktik tədbirlər;

- intensiv tərbiyə və nəzarət tələb edən qrup şəxslərə qarşı tətbiq edilən profilaktiki tədbirlər;

- hüquqi təsir tələb edən şəxslərə qarşı tətbiq edilən profilaktiki tədbirlər.

4. Hüquqi xarakteristikasına görə:

a) hüquq normalarına əsaslanmayan tədbirlər:

- ictimai təsir tədbirləri cəmiyyətdə xüsusi nüfuza malik şəxslərin, ictimai təşkilatların, kütləvi informasiya vasitələrinin təsiri;

b) müəyyən hüquq sahəsinə aid olan normalarda nəzərdə tutulan tədbirlər (inzibati hüquq, cinayət hüququ, əmək hüququ, mülki hüquq və s.);

c) kompleks xarakterli tədbirlər:

- burada həm hüquq normasında əks olunan və həmçinin hüquq normalarında öz əksini tapmamış ictimai təsir tədbirlərinin cəmi başa düşülür.

Cinayətlərin xüsusi kriminoloji profilaktikasının metodları

Bu metodlar xüsusi kriminoloji profilaktikanın ayrı-ayrı subyektləri tərəfindən tətbiq edilir.

Dövlət orqanlarının, ictimai təşkilatların və vətəndaşların təşkilati və idarəçilik fəaliyyətində olan ziddiyyətlər, habelə kriminogen xarakter daşıyan siyasi, mədəni-tərbiyəvi məsələlərin həlli nəticəsində buraxılmış

nöqsanlar profilaktik metodların tətbiqini zəruri edir. Xüsusi kriminoloji profilaktikanın metodları kriminogen faktorların ləğvinə, neytrallaşdırılmasına yönəldilmişdir. Bu metodlar öz növbəsində 2 (iki) yerə bölünürlər:

- a) profilaktikanın əsas metodları;
- b) profilaktikanın əlavə metodları.

Əsas metodlara aşağıdakılar daxildir:

1. İqtisadi metodlar – bu metodlar iqtisadi və sosial sahədə mövcud olan problemlərin intensiv həlli nəticəsində xalqın maddi və mənəvi tələbatının tam ödənilməsi ilə bağlıdır.

2. İdeoloji metodlar – şəxsiyyətin formalaşması prosesində ideoloji təsir tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı olan nöqsanların aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Onların təsnifatı aşağıdakı kimidir:

- a) siyasi-ideoloji metodlar;
- b) mənəvi metodlar;
- c) estetik metodlar;
- ç) hüquqi-tərbiyəvi metodlar.

Cinayətlərin xüsusi kriminoloji profilaktikasının əlavə metodlarına aşağıdakılar daxildir:

1. Prosesual üsullar və fəndlər – bu metodlar cinayət və mülki işlərin baxılması və istintaqı zamanı şahidlərin, zərər çəkmiş şəxslərin, təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi, axtarış, ekspertizanın təyin olunması və s. kimi istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsi zamanı tətbiq olunurlar.

2. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində tətbiq edilən metodlar – bu metodların məqsədi cinayətlərin qarşısının alınması üçün, üstünün açılması, təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsidir.

3. Kriminoloji tədqiqat metodları – sosioloji, psixoloji, ümum elmi, statistik tədqiqatlar (anketləşdirmə, müsahibə, sənədləşdirmə, müşahidə və s.).

4. İnzibati metodlar – pasport rejiminin, icazə sisteminin həyata keçirilməsi və s.

II SUAL ÜZRƏ NƏTİCƏ

Cinayətlərin xüsusi kriminoloji profilaktikası konkret kriminogen faktorların ləğv edilməsi, ilk dəfə, təkrar cinayət törətmiş və ya cinayət törədə biləcək şəxslərin kriminallaşmasına qarşı yönəldilmiş tədbirlər sistemidir. Xüsusi kriminoloji profilaktikanın subyektlərinin aşağıdakı qaydada təsnifatı verildi:

1. hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən dövlət orqanları (DİN, prokurorluq, məhkəmələr və s.);
2. hüquq-mühafizə funksiyasını həyata keçirən xüsusişdirilmiş qurumlar (YYÇ-ların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar və s.);
3. hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən ictimai strukturlar .

SUAL 3. Cinayətlərin fərdi profilaktikası.

Fərdi profilaktikanın əsas məqsədi şəxsiyyətin formalaşmasının ilkin mərhələlərində onun neqativ sosial yönəlişinin qarşısının alınmasıdır.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası dedikdə cinayət törətməyə meyli şəxslərin aşkar edilməsi, tərbiyəvi və digər təsir tədbirlərinin həyata keçirilməsi başa düşülür.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası iki formada həyata keçirilir:

- 1) bilavasitə profilaktika;
- 2) ilkin profilaktika.

Fərdi profilaktik tədbirlər fasilələrlə yox, daimi olaraq həyata keçirilməlidir. Bu növ profilaktik tədbirlər nəinki fərdin özünə, həmçinin onun əlaqələrinə və onu əhatə edən mühitə də tətbiq edilməlidir. Belə ki, şəxsin formalaşmasında ətraf mühitin rolu böyükdür.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası tədbirlərinin sistemi.

Cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirləri cəmiyyətin konkret üzvlərinə qarşı yönəlir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu tədbirlərin icraçıları da şəxslərdir. Fərdi profilaktik tədbirəri həyata keçirən subyektlərin dairəsinə dövlət idarə və müəssisələrinin işçiləri ictimai təşkilatların üzvləri, vətəndaşlar və s. daxildir. Beləliklə, cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirləri dedikdə, aktiv subyektlərin passiv obyektlərə təsiri yox, əksinə bir tərəfin digər tərəfi müəyyən cəmiyyətə zidd hərəkətlərdən çəkindirən və onu istiqamətləndirən spesifik ünsiyyət forması başa düşülür.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası cinayətkarlıqla mübarizədə humanist üsullardan biridir və bu növ profilaktik tədbirlər insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini və mülkiyyətini hüquqazidd əməllərdən qorumasına yönəldilir.

Cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirləri müəyyən tələblərə cavab verməlidir (ardıcillıq, fasiləsizlik). Hər bir tədbir ondan əvvəlki **tədbirin davamı** olmalı, onu tamamlamalıdır. Əgər cinayətlərin fərdi profilaktikası

tədbirləri fasilələrlə və təsadüfi hallarda həyata keçirilərsə bu zaman belə tədbirlərin effektivliyindən də danışmaq olmaz.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası planlı şəkildə həyata keçirilir. Fərdi profilaktik planda fərdin şəxsi keyfiyyətlərinin detal xüsusiyyətləri, onun əlaqələri və sair məlumatlar əks olunmaqla profilaktika işinin uğurlu həyata keçirilməsi üçün tədbirlər dairəsi və bu tədbirlərin icrası müddəti göstərilir. O cümlədən planda ayrı-ayrı icraçıların konkret hərəkətləri və həyata keçirilən tədbirlərə nəzarət qaydalarının göstərilməsi də məqsədəuyğundur.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası tədbirlərinə qoyulan tələblərdən biri bu **tədbirlərin fərdiləşdirilməsidir**. Bu baxımdan cinayətlərin fərdi profilaktikasının effektivliyi həyata keçirilən tədbirlərin realizə prosesində fərdin şəxsi keyfiyyətlərinin, onun həyat şəraitinin və mənəvi durumunun nəzərə alınmasından və göstərilən əlamətlərə fərdi qaydada yanaşılmasından asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox hallarda ayrı-ayrı şəxslərə eyni cür tədbirlərin tətbiq olunması mənfi nəticələrə səbəb olur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, cəmiyyətin hər bir üzvü təkrar olunmazdır və hər bir şəxsin özünəməxsus xarakterik əlamətləri vardır.

Bu baxımdan cinayətlərin fərdi profilaktikasının planlaşdırılması və tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı şəxsin xarakteri və onun hansı sosial tipə aid olmasını nəzərə alınması zəruridir.

Cinayətlərin fərdi profilaktikası tədbirlərin işi şəxsin davranışlarına əsasən proqnozlaşdırılır və həyata keçirilir.

Cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirləri məzmununa və tərkibinə görə üç növə bölünürlər:

1. məlumat xarakterli tədbirlər;
2. təsir tədbirləri;
3. nəzarət xarakterli tədbirlər.

İnformasiya xarakterli tədbirlərə profilaktiki təsir tədbirlərinin tətbiq olunması zəruri olan şəxslərin aşkar edilməsi, qeydə alınması, o cümlədən

bu şəxslərlə profilaktik işin aparılması üçün məlumatların toplanmasını aid etmək olar.

Təsir tədbirləri də cinayətlərin fərdi profilaktikasının həlledici aspektlərindən biridir. Belə ki, məhz təsir tədbirləri profilaktik təsirə məruz qalmış şəxsə mövcud olan neqativ halların qarşısını alır və onu cinayət törətməkdən yayındırır.

Nəzarət tədbirlərinin məqsədi, profilaktiki təsir tədbirlərinin hansı nəticə verməsini, o cümlədən bu tədbirlərin hansı vəziyyətdə və həcmdə həyata keçirilməsini aşkar etmək üçündür.

Həyata keçirilmə metoduna əsasən yuxarıda göstərilən təsir tədbirlərini üç növə bölmək olar. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) inandırma tədbirləri;
- 2) məcburetmə tədbirləri;
- 3) yardım (kömək) tədbirləri.

İnandırma tədbirləri sırf tərbiyəedici xarakter daşıyır. Heç bir halda şəxsin hüquqlarını məhdudlaşdırmır. İnandırma tədbirlərinə misal olaraq: şəxslə aparılan söhbətləri; ictimai təşkilatlarda və kollektivlərdə aparılan müzakirələri göstərmək olar.

Məcburetmə tədbirlərinin tətbiq olunmasına bütün hallarda şəxslərin konkret qeyri hüquqi hərəkətləri səbəb olur. Lakin şəxslərə qanunla müəyyən olunmuş hədlərdə tətbiq olunacaq məcburetmənin dərəcəsini müəyyənləşdirərkən, bu məcburetmənin hansı nəticə verəcəyini mütləq nəzərə almaq lazımdır.

Bütün bunlarla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, tətbiq olunan yardım xarakterli tədbirlər isə bilavasitə şəxsin sosial mühütlə əlaqəsinin möhkəmlənməsinə xidmət etməlidir. Belə ki, şəxsin əmək kollektivinə daxil olaraq, bu kollektivin bir üzvünə çevrilən zaman həmin şəxsə qarşı xüsusi diqqət və qayğı tələb olunur.

Hər şəxsin davranışı onu əhatə edən mühitin təsiri nəticəsində formalaşır. Fərdi profilaktiki tədbirlərin tətbiqi zamanı nəinki şəxsin

özünə, həmçinin onu əhatə edən mikromühitə də təsir olunması əsas şərtlərdən biridir.

Cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirlərinin tətbiqinin effektivliyi bu tədbirləri həyata keçirən icraçıların aparılan fəaliyyətin faydalı olmasına olan daxili inamından bilavasitə asılıdır.

III SUAL ÜZRƏ NƏTİCƏ

Üçüncü suala yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, cinayətlərin fərdi profilaktikası dedikdə cinayət törətməyə meyilli şəxslərin aşkar edilməsi, tərbiyəvi və digər təsir tədbirlərinin həyata keçirilməsi başa düşülür. Cinayətlərin fərdi profilaktikası iki formasıda həyata keçirilir:

1. bilavasitə profilaktika;
2. ilkin profilaktika.

Fərdi profilaktikanın əsas məqsədi şəxsiyyətin formalaşmasının ilkin mərhələlərində onun neqativ sosial yönəlişinin qarşısının alınmasıdır.

Cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirləri məzmununa və tərkibinə görə üç növə bölünür:

1. məlumat xarakterli tədbirlər;
2. nəzarət xarakterli tədbirlər;
3. digər tədbirlər.

Cinayətlərin fərdi profilaktik tədbirləri müəyyən tələblərə cavab verməlidir (ardıcılıq, fasiləsizlik).

NƏTİCƏ

Cinayətkarlığa qarşı kəskin mübarizə aparıldığı bir şəraitdə profilaktik fəaliyyətin yeri əvəzsizdir. Cinayətkarlığın profilaktikasının əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- cinayətlərin bilavasitə törədilməsinin səbəb və şəraiti ilə əlaqədə olan neqativ sosial faktorların təsir dairəsinin məhdudlaşdırılması;
- cinayətlərin səbəblərinə və həmçinin bu səbəblərin yaranma şəraitinə təsir göstərilməsi;
- şəxsiyyətin cəmiyyətə zidd mövqeyini, cinayətkar davranışını formalaşdıran sosial əhatəsinin neqativ elementlərinə təsir edilməsi;
- ictimai maraqlara zidd həyat tərzinin təsiri nəticəsində ilk dəfə və ya təkrar cinayət törədə biləcək şəxslərə təsir göstərilməsi.

Mövzuda cinayətkarlığın profilaktikasının səviyyəsindən irəli gələrək profilaktikanın üç növü göstərildi:

1. ümumsosial profiaktika;
2. xüsusi-kriminoloji profilaktika;
3. fərdi profilaktika.

Profilaktik tədbirlərin aşağıdakı qaydada təsnifatı verildi:

- siyasi tədbirlər;
- iqtisadi tədbirlər;
- sosial tədbirlər;
- təşkilati-idarəetmə tədbirləri;
- hüquqi və s. tədbirlər.

İkinci sualda xüsusi kriminoloji profilaktikanın subyektləri aşağıdakı qaydada qruplaşdırıldı:

1. hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən dövlət orqanları (DİN, prokurorluq, məhkəmə və s.);
2. hüquq-mühafizə funksiyasını həyata keçirən xüsusişəkilmiş qurumlar (YYÇ-ların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar və s.);

3. hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən ictimai strukturlar (könüllü xalq drujinaçıları və s.).

Mühazirədə qeyd edildi ki, cinayətlərin fərdi profilaktikası dedikdə cinayət törətməyə meyli şəxslərin aşkar edilməsi, tərbiyəvi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi başa düşülür. Cinayətlərin fərdi profilaktikası 2 formada həyata keçirilir:

1. bilavasitə;
2. ilkin.

Fərdi profilaktikanın əsas məqsədi şəxsiyyətin formalaşmasının ilkin mərhələlərində onun neqativ sosial yönəlişinin qarşısının alınmasıdır.